

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.92
DOI

М. М. Забарний

orcid.org/0000-0002-8772-9149

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри кримінального права та кримінології
Університету державної фіскальної служби України*

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ І ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У ПЕРІОД ДО ТА ПІСЛЯ ПАНДЕМІЇ В УКРАЇНІ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ

COVID-19 ніби зупинив час, даючи людям планети осмислити цілі свого існування, шляхи не лише власного, а й державного та міждержавного розвитку, згадати базові духовно-моральні цінності, почути благання предків про збереження життя на Землі.

Кримінологічний аналіз статистики кримінальних правопорушень першої половини 2020 р. країн дає змогу стверджувати, що страх перед майбутнім, з одного боку, і жорсткі заходи з підтримання запропонованого міркуваннями боротьби з пандемією порядку – з іншого, у перший місяць знизили бажання до злочинних діянь. Однак доцільно розібрати зміну структури злочинності у цей період більш детально, оскільки світ ще не переживав подібних потрясінь. Було проведено компаративний кримінологічний аналіз злочинності в Україні та деяких зарубіжних країнах, зокрема в Болгарії. У перший місяць пандемії, як впливає зі статистичних даних, в Україні і Болгарії фіксувалося істотне (порівняно з аналогічним періодом минулого 2019 р.) зниження показників по багатьох видах кримінальних правопорушень. Причинами такого різкого «оздоровлення» суспільства на тлі загального захворювання, безумовно, можуть розглядатися обмежувальні заходи присутності громадян на вулиці, введені з початку пандемії, і страх за своє здоров'я.

Стало зрозуміло, що тотальний контроль вулиць закриває можливість асоціальної «творчості» осіб, схильних до вуличних бійок, розбоїв, крадіжок тощо. Офіційна статистика МВС України чітко показує цю тенденцію. Щомісячна статистика Міністерства внутрішніх справ Болгарії надає інформацію тільки щодо обмеженого кола злочинів, і повне порівняння з ситуацією в Україні зробити неможливо, але показані злочини чітко вказують схожу тенденцію й у Болгарії.

Статистика зареєстрованих у Болгарії злочинів відразу ж після введення особливого режиму в країні показує значне зниження їх загальної кількості.

Аналізуючи тенденцію злочинності у Болгарії в перші місяці останніх трьох років, слід визнати зниження показників у лютому і зростання в березні. Однак цього року прийняті урядом Болгарії заходи щодо самоізоляції громадян помітно знизили цифри злочинності в березні, коли почався особливий режим, і в квітні. Це найбільш помітно щодо грабежів і крадіжок.

Якщо прийняти кількість зареєстрованих злочинів у січні за 100 %, то в 2018 р. за лютий, березень і квітень вони становили 91,5 %, 102,5 % і 92,5 % відповідно; у 2019 р. – 85,2 %, 95,4 % і 96,4 %; у 2020 р. – 91,8 %, 88,2 % і 81,5 %.

Найзначніше зниження злочинів зафіксовано МВС Болгарії в категорії грабежів. У березні грабежів було зафіксовано тільки 87,5% від кількості аналогічних злочинів у січні 2020 р., а в квітні цей показник знизився до 51,9% порівняно із січнем. Аналогічне зниження і показників кількості крадіжок.

Якщо прийняти кількість крадіжок у січні за 100 %, то в березні вони становили 78,9 %, а у квітні – 59,9 %.

Уведення особливого режиму суттєво ускладнило комунікацію, і, як наслідок, кількість злочинів, пов'язаних із наркотиками, також значно скоротилася.

Цілком можливо, що в умовах контролю мобільності та закриття кордонів цей вид злочинності фактично знизився. Але можна також припустити, що почали використовуватися нові способи розповсюдження наркотиків, які ще не відомі поліції.

Особливістю криміногенної ситуації в Болгарії, що порушує багаторічну тенденцію, можна вважати такий вид злочинів, як викрадення/псування транспортних засобів. Якщо в попередні роки в березні відбувалося невелике зниження порівняно з лютим, а у квітні – підвищення, то цього року в березні їхня кількість перевищила січневі показники. Однак у квітні, коли були встановлені контрольні-пропускні пункти і викрадення/

псування автомашин стало скрутним, число цих злочинів різко скоротилося.

Аналогічну картину ми спостерігаємо і в інших країнах Європи. Так, в Іспанії у перший місяць пандемії коронавірусу злочинність знизилася більше ніж на 70%. Згідно з даними МВС, за два тижні в країні було зафіксовано на 73,8% злочинів менше, ніж за аналогічний період (кінець березня) минулого року.

У Великобританії через три тижні після введення обмежувальних заходів поліція оголосила, що рівень вуличної злочинності впав на 20% – до найнижчих значень за всю історію спостережень. Практично повністю зникло явище, з яким ще рік тому ніхто не знав, що робити, – «епідемія ножових злочинів». Підлітки для нападів і самооборони почали озброюватися ножами, і в 2018–2019 рр. за рахунок них злочинність у країні зростає до рівня Другої світової війни. Поки школи були закриті, підлітки не виходили з дому.

Таким чином, якщо оцінювати криміногенну ситуацію порівняно з 2019 р., варто визнати, що пандемія в перший місяць «прогнала» з вулиць тих, хто погано приймає соціокультурні та законодавчо закріплені норми суспільного життя.

Але лише кілька тижнів потому картина злочинності в різних країнах почала змінюватися. В Україні та Болгарії спостерігається значне збільшення досить широкого спектра злочинних діянь, представлених як «інші». В умовах карантину робота на віддаленому доступі та низка інших видів діяльності (банківські операції та платежі за допомогою електронних засобів, Інтернет-торгівля) створили сприятливі умови для кіберзлочинності та шахрайства. Під час надзвичайного стану в Болгарії кіберзлочинність збільшилася приблизно на третину порівняно з попередніми місяцями. Майже половина – це хакерські атаки на корпоративні мережі з метою промислового шпигунства та вимагання. Решта – злочини з метою крадіжки особистих даних і грошей.

За даними МВС України, кількість шахрайств зросла на 48,5%, причому дій із використанням електронних платежів – більше ніж у 2 рази, IT-злочинів – на 83,9%. Загальна кількість зареєстрованих злочинів до кінця березня 2020 р. перевищила показник березня минулого року на 4,4%, насамперед за рахунок зростання кібершахрайств – більше ніж на 200%.

У січні-квітні 2020 р. зареєстровано 776 злочинів терористичного характеру (+ 20,5%) і 263 злочини екстремістської спрямованості (+ 28,9%).

Таким чином, аналізуючи дані МВС України, необхідно визнати деяке «пожвавлення» осіб, схильних здійснювати асоціальні вчинки і злочини. Економічні чинники [1] призвели до зростання майнових злочинів (шахрайства з використанням IT-технологій, крадіжок тощо), в основі

яких – утрата роботи, а разом із цим і засобів до існування.

Аналогічна картина й у Європі.

Наприклад, у Великій Британії різко зросли всі види онлайн-шахрайства і пантажу. У Google 17 квітня заявили, що заблокували спамерів, які відправили близько 18 млн листів із проханням пожертвувати гроші, у т. ч. у ВООЗ.

У Швейцарії злочинці грабують жителів, називаючи себе представниками держустанов і вимагаючи доступу до майна, нібито щоб провести дезінфекцію.

В Україні кіберзлочинці створили понад 10 тис. фейкових ресурсів, пов'язаних із темою пандемії коронавірусу. Так, наприклад, 24 березня зі складу вкрали 120 тис. медичних масок. І це не одиничний злочин такого роду.

Своєю чергою, відома залежність «фрустрація – агресія» стала чинником насильницьких злочинів [2; 3]. У всьому світі відзначають зростання домашнього насильства. Український омбудсмен Л. Денісова повідомила, що до 10 квітня кількість випадків побутового насильства в країні зросла в 2,5 рази.

У Болгарії, згідно з офіційними даними, прийнятих дзвінків і звернень щодо Національної телефонної лінії для дітей у березні цього року було зафіксовано на 730 більше, ніж у лютому. Причому велика частина з них припадає на період після оголошення надзвичайного стану. Про аналогічну тенденцію заявили і представники Фонду асоціації «Анімус»: кількість дзвінків про випадки домашнього насильства тільки за березень становила 80 (!) – це рекордна кількість зареєстрованих звернень від моменту відкриття гарячої лінії.

У Великобританії 14 квітня поліція заявила, що кількість дзвінків на гарячу лінію допомоги жертвам домашнього насильства зросла на 120% порівняно з лютим.

У Туреччині факти насильства у сім'ї почастили на 38,2%: якщо в березні 2019 р. таких випадків було 1 804, то в березні 2020 р. показник збільшився до 2 493 інцидентів. Згідно зі статистикою, кожен день поліція Стамбула фіксує у середньому 80 випадків домашнього насильства.

Отже, аналізуючи ситуацію з пандемією і криміногенну картину в різних країнах у цей період, відзначимо її етапність і жорсткий характер. Суворі обмеження самоізоляції, закриття кордонів, підприємств, виробництв українською негативно вплинули на економіку всіх країн, що призвело до розпаду соціально-економічних, соціокультурних і соціально-психологічних зв'язків не лише всередині держав, а й у всьому світі.

У США, де рівень зараження коронавірусом був одним із найвищих, повсюдно зростає попит на зброю (продажі збільшилися на 222%). Люди побоюються нападів мародерів, а держава може не

впоратися з такою ситуацією. І дійсно, сили правопорядку, схоже, також не впевнені у своїх можливостях і лише частково готові до можливого хаосу на вулицях. Передбачаючи негативний підсумок, поліція Солт-Лейк-Сіті пішла на безпрецедентний крок: попросила кримінальників через офіційний Twitter-канал про тимчасове перемир'я на період коронавірусної загрози.

Пандемія зруйнувала колишній уклад життя на планеті, «висвітила» больові точки розгулу демократичних підвалин, наприклад у Швеції з її 4 795 смертями від коронавірусу (за даними ВООЗ на 10.06.2020). Кожна країна вибрала свій шлях боротьби з пандемією. Розглянемо оперативний, але зважений підхід до вирішення проблем низки європейських держав (Норвегії, Болгарії та ін.)

Перший місяць уведення обмежень на пересування знизив мобільність і виявив стримуючий вплив, зневажаючи, ускладнюючи вчинення великої кількості «вуличних» злочинів. Однак розширення використання Інтернет-магазинів і послуг, а також онлайн-платежів істотно збільшило кількість шахрайств, особливо кіберзлочинності. Зростаюча кількість кібератак, кіберзлочинів проти організацій і приватних осіб уже зараз є значною і, як очікується, буде рости, оскільки все більша кількість роботодавців уводить систему віддаленої роботи і дає змогу підключатися до комп'ютерних мереж своїх організацій, розширюючи поле об'єктів для нападу. Цьому сприятиме і високий рівень використання послуг, покупок і електронних платежів, до яких люди вже звикли під час епідемії.

Пандемія глибоко торкнулася економіки більшості країн: багато людей втратили роботу, створивши з погляду кримінології потенційно небезпечну вразливу групу.

Тим, хто втратив роботу, уряди низки країн гарантували виплати, але загалом це не може компенсувати втрату доходу і збереження колишнього рівня життя. За даними болгарського Агентства з працевлаштування, за період із 13 березня по 14 квітня кількість безробітних, зареєстрованих в органах з праці, збільшилася більше ніж на 61 тис осіб. Лише за один день – 6 квітня – зареєструвалося понад 9 тис людей. До них додалися сотні тисяч болгарських громадян, які втратили роботу за кордоном і повернулися в країну від початку пандемії. Більшість із них – низькокваліфіковані працівники сільського господарства та будівництва в Італії, Іспанії та Англії. Тільки за період із 13 по 23 березня повернулося 109 467 болгарських громадян. Усього з 1 по 23 березня – понад 200 тис. У найбільш завантажені дні їх кількість сягала 23 тис на добу.

Болгарський ринок праці не має можливості їх працевлаштувати, і за відсутності державних допомог вони залишаться без будь-якої матеріаль-

ної підтримки. Теорія передбачає [1], а життя підтверджує, у тому числі й досвідом Болгарії 90-х років ХХ ст. [4], що бідність і безробіття є сильними криміногенними чинниками, збільшуючи грабежі, крадіжки, розбій тощо.

Закриття кордонів, обмеження мобільності, розрив колишніх зв'язків змушують «переформатуватися» навіть організовану злочинність, розглядаючи можливості тіньової економіки [5]: їй слід установити нову конфігурацію територій і ринків на довгостроковій основі [6]. А зміни в розподілі злочинного бізнесу і територій завжди супроводжуються збільшенням кількості злочинів, у тому числі тяжких. Таким чином, є підстави для прогнозу зростання тяжких злочинів найближчим часом.

Дійсно, разом із людським потоком був зупинений звичний наркотрафік. Однак сьогодні надприбутковий бізнес розроблятиме інші шляхи доставки споживачеві. Так, у Великобританії, за даними Guardian, локдаун не знизив попит на наркотики. Національне агентство з боротьби зі злочинністю в 2020 р. фіксує 50% зростання злочинів, пов'язаних з їх обігом. Банди, які торгують наркотиками, використовують 11–15-річних підлітків, щоб розвезти товар із портів у великі міста, перш за все у Лондон і Бірмінгем.

Із великою впевненістю можна стверджувати, що після відкриття кордонів економічна криза в бідних країнах спонукатиме людей мігрувати, незаконно перетинаючи межі [7]. Зростаюче прагнення до міграції зіткнеться з різними формами захисту національних ринків праці та соціальних систем, і це ще одна причина посилення ролі правоохоронних органів. Потік нової хвилі мігрантів спрямується в найбільш благополучні країни, які проявлятимуть інтерес до використання дешевої робочої сили. У цьому досягнуть успіху організовані злочинні групи [8]. Прогнозується, що рівень злочинності серед незаконних мігрантів може досягти гіпертрофованих розмірів.

«Ті, хто спробував щастя» від швидких прибутків (ІТ-злочинці) навряд чи зможуть без допомоги працівників поліції відмовитися від злочинних діянь. І в цьому разі тенденція зростання такого роду шахрайств повинна бути зупинена професіоналізмом поліцейських.

Безумовно, пандемія влаштувала іспит усім, передусім ефективності роботи влади всіх рівнів та довірі громадян до влади. І вже очевидно, що роль поліції посилюватиметься.

Сьогоднішня ситуація дала шанс кожному осмислити своє призначення: хтось поповнив армію волонтерів, а хтось скористався зміщенням життєвих цінностей та акцентів і вибрав злочинну стежку подальшого руху.

Пандемія не закінчилася, а тому остаточні підсумки підводити ще рано.

Література

1. Bagreeva E.G., Ragulin A.V., Shamsunov S.K. Crimes in the sphere of business activity: trends of impact on business. *Journal of Environmental Treatment Techniques*. 2019. Vol. 7. Iss. 3. P. 531–536.
2. Мантарова О.І. Злочинність і соціальна трансформація. Софія, 2001. 149 с.
3. Наумова С. Соціологія на правото. Історичні традиції та перспективи на розвиток. Софія : Юріспрес, 2017. 562 с.
4. Мантарова А.И. Преходът и престъпността: динамика, перцепции, детерминанти. *Политически хоризонти*. 2019. № 4. С. 194–217.
5. Markina I.A., Sharkova A.V. Assessment methodology for resource-efficient development of organizations in the context of the green economy. *Journal of Applied Economic Sciences*. 2014. Vol. 9. № 4. P. 687–693.
6. Васильєва О.М. Деякі аспекти кримінальної політики у сфері захисту обороту валютних цінностей. *Прогаляни в законодавстві*. 2013. № 2. С. 150–153.
7. Багрєєва Є.Г., Мініч Д.С. Інституційні тенденції впливу міграційних процесів. *Євразійська адвокатура*. 2018. № 6(37). С. 107–112.
8. Bagreeva E.G., Shamsunov S.K., Kolotushkin A.I. Lessons of Migration Processes: From the Culture to the Security. *International Journal of Applied Exercise Physiology (IJAEP)*. 2019. Vol. 8. № 2.1. P. 295–300.

Анотація

Забарний М. М. Кримінологічний аналіз і тенденції злочинності у період до та після пандемії в Україні та деяких зарубіжних державах. – Стаття.

Поставлено за мету провести кримінологічний аналіз злочинності перших місяців 2020 р., що співпали в європейських країнах із поширенням пандемії COVID-2019. Використано метод компаративного аналізу статистичної інформації офіційних джерел України і Болгарії за січень-квітень 2020 р. У результаті виявлено істотну зміну структури злочинності у цілому: зниження одних показників і зростання інших. Відзначено значне зниження в перший місяць низки «вуличних» видів злочинів і підвищення, насамперед, показників кіберзлочинів. Із другого місяця карантину суттєвим стало зростання шахрайства з використанням ІТ-технологій, домашнього насильства і крадіжок. Теоретична та/або практична значимість статті полягає у тому, що виявлено вплив на злочинність соціального середовища, зміненого в результаті виникнення надзвичайних обставин; обґрунтовано необхідність вивчення межі використання правоохоронних органів для забезпечення громадського порядку (в умовах пандемії або в інших «ризикових» або надзвичайних ситуаціях), умов досягнення балансу та збереження довіри громадян у стримуванні зростання злочинності. Аналіз статистики злочинності і змін у соціально-економічній сфері України і Болгарії за січень-квітень 2020 р. дає змогу сформулювати прогностичні тенденції у зміні злочинності в найближчому майбутньому. Доведено, що кримінологічний аналіз статистики кримінальних правопорушень першої половини 2020 р. країн дає змогу стверджувати, що страх перед майбутнім, з одного боку, і жорсткі заходи з підтримання запропонованого міркуваннями боротьби з пандемією порядку – з іншого, у перший місяць знизили бажання до злочинних діянь. Однак доцільно розібрати зміну структури зло-

чинності у цей період більш детально, оскільки світ ще не переживав подібних потрясінь. Указано, що, безумовно, пандемія влаштувала іспит усім, передусім ефективності роботи влади всіх рівнів та довірі громадян до влади. І вже очевидно, що роль поліції посилюватиметься.

Сьогоднішня ситуація дала шанс кожному осмислити своє призначення: хтось поповнив армію волонтерів, а хтось скористався зміщенням життєвих цінностей та акцентів і вибрав злочинну стежку подальшого руху.

Ключові слова: кримінологічний аналіз, злочинність, компаративний аналіз злочинності в Україні і деяких зарубіжних країнах, пандемія.

Summary

Zabarniy M. M. Criminological analysis and trends in crime during and after the pandemic in Ukraine and some foreign countries. – Article.

The aim was to conduct a criminological analysis of the crime of the first months of 2020, which coincided in European countries with the spread of the pandemic COVID-2019. The method of comparative analysis of statistical information of official sources of Ukraine and Bulgaria for January-April 2020 was used. As a result, a significant change in the structure of crime as a whole was revealed – a decrease in some indicators and the growth of others. There is a significant decrease in the first month of a number of “street” types of crimes and, above all, an increase in the rates of cybercrime. Since the second month of quarantine, an increase in fraud using IT technologies, domestic violence and theft has become significant. Theoretical and/or practical significance lies in the fact that the impact on crime of a social environment changed as a result of emergencies is revealed, the need to study the boundary of the use of law enforcement agencies to ensure public order (in pandemic or other “risky” or emergency situations), the conditions for achieving balance and maintaining the confidence of citizens in curbing the growth of crime is justified. The analysis of crime statistics and changes in the socio-economic sphere of Ukraine and Bulgaria for January-April 2020 allows us to formulate prognostic trends in crime change in the near future. It has been proved that the Criminological Analysis of Statistics of Criminal Offenses of the First Half of 2020 states that fear of the future, on the one hand, and tough measures to maintain the order proposed by considerations to combat the pandemic, on the other, in the first month reduced the desire for criminal acts. However, the change in the structure of crime during this period should be examined in more detail, since the world has not yet experienced such shocks. It is indicated that, of course, the pandemic arranged an exam for everyone, and, above all, the effectiveness of the work of power at all levels, but also the confidence of citizens in power. And it is already obvious that the role of the police will increase.

Today's situation gave everyone a chance to make sense of their appointment: and someone replenished the army of volunteers, and the other took advantage of the shift in life values and accents and chose the criminal path of further movement.

Key words: criminological analysis, crime, comparative analysis of crime in Ukraine and some foreign countries, pandemic.